

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ПОЛІТИЧНИХ І ЕТНОНАЦІОНАЛЬНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ
імені І. Ф. КУРАСА**

ШАЙГОРОДСЬКИЙ Юрій Жанович

УДК 32.019.51

ПОЛІТИКА: ВЗАЄМОДІЯ РЕАЛЬНОСТІ І МІФУ

Спеціальність 23.00.01 - теорія та історія політичної науки

**Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора політичних наук**

Київ – 2009

Дисертацією є монографія

Робота виконана в Інституті політичних і етнонаціональних досліджень імені І. Ф. Кураса НАН України

Науковий консультант –

доктор філософських наук, професор,
член-кореспондент НАН України
Михальченко Микола Іванович,
Інститут політичних і етнонаціональних
досліджень імені І. Ф. Кураса НАН України,
завідувач відділу теорії та історії політичної науки

Офіційні опоненти:

доктор політичних наук
Шульга Марина Андріївна,
Київський національний університет імені
Тараса Шевченка, професор кафедри політології

доктор політичних наук
Римаренко Сергій Юрійович,
Інститут політичних і етнонаціональних
досліджень імені І. Ф. Кураса НАН України,
провідний науковий співробітник відділу
етнополітології

доктор політичних наук
Розумний Максим Миколайович,
Національний інститут проблем міжнародної
безпеки, завідувач відділу гуманітарної політики
та безпеки

Захист відбудеться „24” листопада 2009 року о 14⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.181.01 по захисту дисертацій в Інституті політичних і етнонаціональних досліджень імені І. Ф. Кураса НАН України за адресою: 01011, м. Київ, вул. Кутузова, 8, зал засідань вченої ради (кім. 202)
З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Інституту політичних і етнонаціональних досліджень імені І. Ф. Кураса НАН України (вул. Кутузова, 8, кім. 218).

Автореферат розіслано „21” жовтня 2009 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради,
доктор політичних наук

Г. І. Зеленько

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Політика як теорія і практика, спосіб мислення і діяльності людей, сфера взаємовідносин влади і суспільства, функціонування політичних інститутів, як поведінка політичних суб'єктів і система відповідних цінностей і норм завжди викликала й викликає пильний інтерес як вчених-суспільствознавців, так і широких кіл громадськості.

За сучасних умов категорія „політика” збагачується новими теоретичними й методологічними підходами. На пізнання сутності, форм і засобів політики спрямовують увагу фахівці різних галузей політичної науки – теорії політики, історії політичних вчень, політичної антропології, політичної психології, політичної соціології, політичної економії, політичної філософії тощо.

При цьому політика постійно змінюється і за цією динамікою змін політичне пізнання не завжди встигає зафіксувати й осмислити всі її базові і минулі особливості. Навіть політична футурологія не спроможна „урівноважити” темпи розвитку політичної теорії і темпи змін у реальному політичному житті. Щоправда, іноді футурологія пропонує ідеальні інваріанти (поглядів, цінностей, проектів тощо), які можуть сприйматися як теоретичні конструкти майбутніх подій політичного життя (наприклад, утопічний ідеал комунізму). У такий спосіб вибудовуються певні світоглядні системи та відповідне політологічне обґрунтування, що на деякий час уповільнює розвиток політичної науки і, водночас, дезорієнтує політичну практику. Тому завжди актуальною є проблема осмислення політики як цілісного специфічного суспільного явища. Відтак теорія політичної науки націлена не лише на з'ясування особливостей політичної реальності, функціонування політичних інститутів, діяльності лідерів, але й на вироблення механізмів удосконалення політичних процесів.

Зважаючи на те, що уявлення про політику постійно змінюються, й дотепер залишається актуальною проблема визначення предмета політичної науки. Це пояснюється тим, що політичний світ урізноманітнюється та ускладнюється поведінковими, мотиваційними, а останнім часом ще й технологічними особливостями. Крім того, міфологізація політики та введення в науковий обіг поняття „політична міфологія” зумовило появу нових напрямів досліджень, у тому числі й тих, що спонукають до перегляду ключових понять політичної науки.

Підставами та вихідними даними для цього дослідження стали також чинники, які визначають необхідність входження України у світовий політичний і політологічний простір з метою зміцнення демократичних надбань і розвитку дієвих політичних інституцій. У даному контексті глобальні зміни в політичних комунікаціях, зокрема бурхливий розвиток інформаційних мереж, актуалізують переосмислення традиційних політологічних парадигм, а відтак і формування нових методів пізнання світу політики.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження є результатом роботи, яка виконувалася у рамках наукових тем Інституту політичних і етнонаціональних досліджень імені І. Ф. Кураса НАН України: „Політична система та інститути громадянського суспільства в сучасній Україні” (НДР 0102U002865), „Світоглядно-теоретичний вимір сучасної української політики” (НДР 0108U001418).

Метою дослідження є не лише з'ясування сутності взаємодії політики і міфу, але й аналіз їх конструктивних та деструктивних наслідків, зважаючи на те, що політика була і залишається міфологізованою.

Теоретичні і практичні **завдання** дослідження полягають у:

- з'ясуванні ступеня розробленості методологічних і теоретичних досліджень політики;
- розкритті ролі міфологічної свідомості у розумінні політики;
- дослідженні пострадянської політики під кутом зору її міфологізації;
- розгляді міфотворчості як процесу формування політичної свідомості та політичного буття сучасної України;
- аналізі особливостей становлення глобалістського підходу до національної політики і ролі в цьому процесі нових політичних міфів.

Головним у роботі є переосмислення та вдосконалення методології дослідження політики, зважаючи на необхідність вироблення і застосування комплексного теоретико-методологічного інструментарію на противагу однобокій методології (на кшталт марксистсько-ленінської) та розвиток наукового плюралізму. Разом з тим, увага акцентується на доцільності критичного ставлення до політики перехідних суспільств, зокрема до внутрішньої і зовнішньої політики України, у якій еkleктично поєднуються раціональні підходи з міфологічними проектами суспільного розвитку.

Об'єктом дослідження є політика як багатоаспектне соціальне явище, як специфічне зовнішнє буття суб'єкта та його свідомості (хоча суб'єкт може бути й актором цієї реальності), як сфера теоретичної і практичної діяльності суб'єктів політики.

Предметом дослідження є взаємодія політики і міфу, причому політика розглядається не лише як всезагальна організаційна основа суспільства і регулятивна сфера життєдіяльності, відносин політичних суб'єктів, але і як сфера взаємодії раціонального та ірраціонального, політичної реальності і політичного міфу.

Методи дослідження. Відповідно до мети та завдань у дисертації використано загальнонаукові, філософські та спеціальні політологічні методи дослідження.

Структурно-функціональний аналіз застосовувався при дослідженні функціональних залежностей елементів політики.

Використання інституціонального методу сприяло аналізу закономірностей політичного розвитку та трансформаційних перетворень у контексті взаємодії політичної реальності та міфу. Неінституціональний підхід дозволив, з одного боку, виявити динаміку еволюції політичних інститутів, а з іншого – сфокусувати увагу на новітніх технологіях та практичному досвіді політичних акторів щодо визначення реальної політики та політичної міфології. Це уможливило з'ясування сутнісного взаємозв'язку між політичними суб'єктами і соціальною структурою (інституційним устроєм), у рамках якої вони діють, а відтак простежити трансформації політичних інституцій та їх вплив на зміни у політичній свідомості, політичних цінностях, на формування новітніх політичних міфів.

Політико-соціологічний метод дозволив виявити залежність процесу політичних змін від соціальної структури суспільства та рівень їх відображення у свідомості громадян. Системний підхід сприяв розгляду політики як цілісного, багатоаспектного явища з урахуванням об'єктивних і суб'єктивних взаємодій і взаємовпливів політичної системи. Порівняльно-політологічний метод став інструментом дослідження трансформації політики на різних етапах її розвитку, включаючи українське політичне сьогодення.

Наукова новизна одержаних результатів визначається метою та завданнями дослідження і полягає в наступному:

- На підставі аналізу численних наукових джерел встановлено, що політика останнім часом перетворюється на систему науково обґрунтованих поглядів, теорій та технологій управління політичною сферою суспільства. Разом з перетвореннями у реальній політичній площині змінюються і теоретико-методологічні засоби дослідження політики. Відбувається формування нової теоретичної парадигми осмислення політичних процесів, що спричиняє появу нових теоретико-методологічних проектів стосовно специфіки, структури, функцій сучасної політики, окреслення шляхів подолання політичних конфліктів тощо.

- Вперше визначено політику як: 1) теоретичну парадигму (система синкретичних уявлень - політичних, міфологічних, правових, теологічних, економічних, етичних, психологічних тощо - про взаємодію держави з громадянами, з інститутами громадянського суспільства, про цілі та механізми управління суспільними процесами, технологічні та комунікаційні засоби регулювання політичних явищ); 2) інституційну парадигму (система відносин державних та недержавних інститутів - держави, партій, класів, громадських організацій, профспілок тощо - та їх взаємодій).

- Представлено авторське бачення міфогенези. Поєднання системного і конкретно-історичного підходів до дослідження політичного міфу, способів його використання для реалізації політичних цілей сприяло виокремленню та узагальненню специфічних ознак політичного міфу, його особливостей як політичного інструментарію.

- Політичний міф визначено як цілісне, спрощене, переважно ірраціональне відображення в індивідуальній і масовій свідомості політичної реальності та основних суспільних цінностей; як своєрідний символічний засіб їх інтерпретації, моделювання світу і соціального життя; як інструмент реалізації конкретних політичних завдань: боротьби за владу, її легітимації, утвердження нової політичної ідеології тощо. Крім того, політичний міф представлено як інтегровану форму міфологічної і політичної свідомості, особливий вид міфу, що зберігає в колективній пам'яті народу його соціальний досвід, імперативи духовно-морального виміру політичних процесів.

- Виявлено, що політична міфологія, як складова сучасної політики, збагачує теоретичну царину політичного світу, трансформує теоретичні конструкти (наприклад, політичні ідеали) в світогляд суб'єктів політики і в такий спосіб вмонтовується в її інституційну парадигму (через політичну соціалізацію, політичну комунікацію та легітимацію політики).

- Дослідження засвідчило, що в Україні спостерігається не традиційна взаємодія політики і міфу, а прискорена міфологізація політики, коли новостворені (інколи штучно) міфи стають полем формування і функціонування ерзац-політики, а політичні суб'єкти значною мірою живуть і діють в уявних або деформованих політичному просторі і часі. Наслідком такої ситуації стає формування неефективної внутрішньої і зовнішньої політики.

- Обґрунтовано, що новостворювані політичні міфи є не лише породженням масової політичної свідомості, але й продуктом творчих пошуків політтехнологів чи результатом уяви окремих політиків, оприлюднених у формі програм, намірів, обіцянок тощо. Такі міфи не мають шансів на успішну реалізацію, оскільки не відповідають реальній політичній практиці й суперечать суспільним уявленням про політичну владу, розвиток держави та її функції. Водночас у масовій політичній свідомості здавна побутує міф про здатність вирішення всіх політичних, економічних, соціальних проблем окремою людиною, особистістю – вождем, „всенародним обранцем”.

- Встановлено, що внаслідок перманентних змін у політичному просторі України, появи нових гравців на політичній арені, насамперед, політичних партій, декларуються нові цінності, які

не перетворюються на складову політичної свідомості (жодна з пропонуваніх ідей не стала загальнонаціональною). Натомість спостерігається міфологізація цієї свідомості за допомогою інститутів влади і засобів масової інформації, які штучно орієнтують громадську думку на загострення мовного питання, „розколу” країни, проблеми прискореного вступу до НАТО, створення „слов'янського союзу” тощо. Разом з тим, проблеми конституційної стабільності, гармонізації повноважень гілок влади, центру і регіонів, розвитку місцевого самоврядування, рівності громадян перед законом залишаються декларациями та обіцянками.

– Виявлено, що міфологічний світогляд як складова суспільно-політичної свідомості сприяв теоретичним спробам створити концепції мономіфу у вигляді національної мрії чи національної ідеї. Втім ефективність такого підходу викликає певні сумніви з огляду на те, що національна мрія і національна ідея зводяться переважно до їх політичної складової (отримання незалежності Україною), а проблеми соціальної захищеності, матеріального забезпечення населення, правового порядку, національної безпеки тощо залишаються поза увагою комплексного наукового аналізу.

– Досліджено, що активізація процесу створення міфів пов'язана не лише із загостренням кризових ситуацій у політиці, економіці, культурі тощо. Стабільні періоди суспільного розвитку також характеризуються міфологізацією політичної свідомості внаслідок абсолютизації певних суспільних процесів, у тому числі і стану стабільності. Кризи ж слугують поштовхом для перегляду світоглядної (у даному випадку міфологічної) парадигми, оскільки антикризова політика є менш прогнозованою і потребує використання певних мислинневих конструктів для заповнення деяких теоретичних прогалів у моделях подальшого суспільного розвитку.

– На підставі узагальнення досвіду процесів державотворення в Україні з'ясовано, що політика завжди була міфологізованою не тільки через дещо ідеалізоване бачення майбутнього значною частиною населення, але й через те, що наша країна майже завжди була об'єктом політичної гри інших держав, а тому віра в героя-визволителя чи країну-визволителя, у сприятливий збіг історичних обставин супроводжує українську політику й сьогодні. Відтак і процеси реміфологізації, як частина національного відродження, здебільшого не мають раціонального підґрунтя, а вибудовуються на актуалізованих мріях, не завжди обґрунтованих очікуваннях.

– Розкрито суперечливість міфу про нерозривну пов'язаність і безперечну взаємообумовленість політичних та економічних свобод. Розвиток лише політичних свобод не гарантує відповідного рівня економічних свобод, зменшення тиску держави на підприємницький сектор, послаблення корупційних схем, бюрократизму тощо. Водночас наявність і політичних, і економічних свобод забезпечує від проявів авторитаризму.

– Аргументовано, що найбільш вразливою стороною сучасної української політики є її вторинний характер, постійне запізнення в реакціях влади не тільки на нові історичні виклики, але й на дії головних суб'єктів світової політики. Застосування трансформаційного, модернізаційного і глобалістського підходів у здійсненні політичних змін в Україні дає можливість уникнути методологічних прогалів у вивченні взаємозв'язку реальної політики і політичної міфотворчості на українських теренах, послабити міфологізацію політичної свідомості з огляду на те, що символічний світ політики все більше відокремлюється від реального і розпочинає самостійне існування.

Загалом теоретичне розмежування політичної реальності та її міфологічної інтерпретації не заперечує специфічного (міфологічного) осмислення політичних процесів як способу політологічного пізнання. Закодоване у міфі знання доцільно розшифрувати і використати як додатковий засіб осмислення минулого і сучасного, а, можливо, і знову закодувати його згідно з вимогами часу, щоб згодом використати модернізований міф для поширення чи спростування певних політичних ідей і концепцій. Наприклад, міфи про перші хвили глобалізації (античні і середньовічні імперії, створення колоніальних імперій тощо) слугуватимуть підґрунтям для осмислення сучасних глобалізаційних процесів.

Міфологізація і реміфологізація політики може стати засобом прискореної модернізації країни за умови, по-перше, раціоналізації міфів на основі наукового знання, по-друге – через нове прочитання політичної історії України, звільненої від проімперських і прорадянських міфів, за якими антиукраїнська політика подавалася як „добровільне входження”, „воз'єднання братів-народів”, „формування нової історичної спільності – радянського народу” тощо. При цьому слід взяти до уваги певні труднощі щодо побудови виваженої теорії міфу, зважаючи на брак інструментарію для з'ясування сутності і реального змісту міфу через багатозначність символів, образів, ідеологем і психологем, якими оперує міфологічна свідомість. Тому подальші дослідницькі пошуки мають бути сконцентровані навколо розкриття значень прихованих міфологічних образів, спроб їх класифікації з метою виокремлення типових ознак, особливостей та тенденцій розвитку.

Інший перспективний напрям – врівноваження сфер раціоналізації та міфологізації політичної свідомості і політичного буття з метою підвищення рівня політичної культури, утвердження нової системи політичних цінностей.

Теоретичне і практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що положення та висновки дисертації розширюють простір для подальшого теоретичного дослідження проблематики,

пов'язаної з розвитком сучасної політики. Отримані наукові результати можуть бути покладені в основу розробки дієвих механізмів національної політики.

Окремі положення роботи та рекомендації можуть бути корисними для органів державної влади в їх практичній діяльності, пов'язаній з питаннями вдосконалення політичної стратегії, вироблення ефективних політичних рішень. Дослідження слугуватиме підґрунтям при підготовці загальних і спеціальних курсів у вищих навчальних закладах, написанні підручників і навчальних посібників з політології, психології та соціології.

Апробація результатів дослідження. Основні результати дисертаційного дослідження узагальнені та представлені в авторських доповідях і виступах на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях: „Політичні, соціально-економічні та етнонаціональні процеси у південному регіоні України” (Миколаїв, 17-18 жовтня 2003 р.); „Соціально-психологічний вимір демократичних перетворень в Україні” (Київ, 18 листопада 2003 р.); „Ольвійський форум 2006: пріоритети України в геополітичному просторі” (Ялта, 7-10 червня 2006 р.); „Соціалізація особистості в умовах системних змін: теоретичні та прикладні проблеми” (Київ, 18 березня 2007 р.); „Україна та Росія: як змінити фундамент стратегічного партнерства: історичні, соціокультурні та геополітичні чинники розвитку відносин між двома державами і народами” (Київ, 8-9 листопада 2007 р.); „Українська політична думка в європейському контексті” (VII Міжнародний Конгрес українців, Київ, 24–29 червня 2008); „Соціальна політика і механізми інтеграції українського суспільства” (Одеса, 12-13 вересня 2008 р.); „Сучасні проблеми політичного менеджменту” (Київ, 15-16 жовтня 2008 р.); „Ольвійський форум-2009: стратегії України в геополітичному просторі” (Ялта, 11-14 червня 2009); в ході проведення круглих столів: „Зростання політичної активності молоді як суттєвий чинник вдосконалення партійної системи” (Київ, 25 жовтня 2006 р.); „Політичні еліти і політичні лідери в країнах Центральної та Східної Європи: загальне, особливе” (Київ, 29 травня 2007 р.); „Політична еліта України: проблеми трансформації” (Київ, 26 червня 2007 р.); „Політичні підсумки року” (Київ, 12 грудня 2007 р.); „Політичні технології: інструмент управління чи маніпуляцій?” (Київ, 23 квітня 2008 р.); „Політизація молоді: міф чи реальність?” (Київ, 26 листопада 2008 р.); „Молодь і європейські цінності” (Київ, 28 квітня 2009 р.) та ін.

Публікації. Результати наукового доробку представлено в індивідуальній монографії, 39 наукових статтях, 25 з яких опубліковано у фахових наукових виданнях, затверджених ВАК України.

Структура дисертації-монографії відповідає меті та завданням дослідження, включає вступ, три розділи і одинадцять підрозділів, висновки, список використаних джерел з 457 найменувань, містить 12 таблиць і 2 рисунки. Загальний обсяг дисертації становить 400 сторінок (21,88 авт. арк.)

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження, сформульовано мету, завдання, об'єкт і предмет дослідження, визначено наукову новизну та практичне значення одержаних результатів.

У **першому розділі „Методологія дослідження політики як рушійної сили суспільного розвитку і технологій маніпуляцій свідомістю”** здійснено аналіз провідних теоретичних та методологічних підходів до розуміння політики з огляду на зміну як політичних процесів, так і парадигм її пізнання. Зважаючи на суттєві трансформації в системі політичних цінностей українського суспільства, значну увагу приділено з'ясуванню ролі міфогенезу та міфологічної свідомості в структурі політичної теорії.

Підрозділ 1.1. „Джерельна база та методологічні підходи до дослідження політики як рушійної сили суспільного розвитку” присвячено системному аналізу наукових джерел з проблем розвитку політики з метою подальшої розробки та вдосконалення методологічних підходів, категорій і понять, які розкривають її сучасний стан та особливості.

Необхідність повноцінного та всебічного розгляду проблеми спричинила до групування джерел інформації, внаслідок чого джерельну базу дослідження склали: 1) наукові праці вітчизняних і зарубіжних авторів; 2) публіцистичні і художні твори з соціально-політичної тематики, матеріали дискусій суспільствознавців, політичних і громадських діячів, Інтернет-ресурси; 3) програми і статuti політичних партій України, дані про їх діяльність, агітаційні матеріали суб'єктів виборчих процесів; 4) результати соціологічних досліджень тощо.

Зазначається, що загальнотеоретичним підґрунтям для вивчення феномена політики можуть слугувати праці Платона, Аристотеля, Цицерона, Н. Макіавеллі, Т. Кампанелли, Т. Гоббса, Р. Декарта, Дж. Локка, Ж.-Ж. Руссо, Ш. Монтеск'є, І. Канта, Г. Гегеля, К. Маркса, Ф. Енгельса, М. Вебера, В. Леніна, М. Бердяєва, М. Бухаріна, А. Грамші, О. Конта, Т. Парсонса, К. Ясперса, М. Хайдеггера, Б. Рассела, Ж. Сартра, Г. Маркузе, Р. Арона, Д. Белла, З. Бжезинського, С. Хантінгтона та ін. При цьому політика здебільшого аналізується в онтологічному, пізнавальному, функціональному, регулятивному, прогностичному, цивілізаційному та інших аспектах.

Для розуміння політики як рушійної сили суспільних змін вагомим здобутком стали численні роботи радянських вчених (М. Дьомін, В. Келле, М. Ковальзон, Ф. Константинов, М. Мітін, Б. Паригін, О. Спіркін, О. Уледов, Д. Чесноков, В. Афанасьєв, І. Бичко, М. Біккенін, В. Журавльов, Е. Ільєнков, В. Куценко, М.

Лашина, М. Михальченко, Т. Ойзерман, Є. Осічнюк, П. Пічугін, Ю. Плетников, Ф. Рудич, М. Сапожников, В. Ядов та ін.).

В Україні системні дослідження сучасної політики починаються наприкінці 1980-х рр.

Аналізу проблем політичних трансформацій, політичної влади, ідеології, політичних цінностей, політичної культури тощо присвячені праці українських вчених В. Андрущенко, В. Бебика, М. Головатого, В. Горбатенка, М. Кармазіної, Ф. Кирилюка, В. Князева, В. Котигоренка, В. Кременя, І. Кресіної, А. Кудряченка, І. Кураса, В. Литвина, А. Лоя, В. Ляха, М. Михальченка, Л. Нагорної, А. Пахарєва, Ю. Пахомова, М. Розумного, Ф. Рудича, В. Солдатенка, Д. Табачника, В. Ткаченка, М. Тарасенка, П. Толочка, Ю. Шаповала, Л. Шкляра, С. Шпорлюка, П. Шляхтуна, М. Шульги, В. Якушика та ін.

Важливе місце в дослідженнях політики як способу мислення і практичної діяльності відводиться в працях О. Бабкіної, В. Бєха, В. Бакірова, І. Варзара, В. Журавського, Ю. Левенця, О. Майбороди, О. Мироненка, М. Мокляка, М. Обушного, М. Панчука, М. Поповича, М. Рибачука, С. Римаренка, В. Солдатенка, С. Телешуна, А. Толстоухова, В. Храмова, М. Хилька та ін.

Вивчення різних аспектів політики дозволило окреслити нові тенденції та особливості, насамперед проблему співвідношення політики і міфу, ролі міфу у розробці і здійсненні політики („політична міфологія”). Політична міфологія, таким чином, виокремилася у відносно самостійну галузь політичної науки. Вітчизняні дослідники підхопили естафету Ж. Сореля і почали досліджувати не тільки міф як такий, а політичний міф як результат інтелектуальної і громадської діяльності, як засіб політичних маніпуляцій, як спосіб осягнення політичного світу. Якщо в радянські часи міфи здебільшого вивчалися в етнокультурному та релігійному аспектах, то пострадянські представники філософської і політичної науки зосереджуються на соціальних і політичних міфах. Цей феномен досліджують, зокрема, В. Андрущенко, В. Бебик, М. Головатий, В. Горський, О. Донченко, М. Кармазіна, Ю. Левенець, І. Кресіна, В. Королько, В. Матвієнко, М. Михальченко, М. Обушний, Г. Почепцов, Ю. Романенко, З. Самчук, Ю. Шаповал, Ф. Шульженко та ін.

У сучасній науковій літературі поняття „політичний міф” стає важливим інструментом дослідження політики, свідомості людей, політичної поведінки лідерів, еліт. Разом з тим, використання цього поняття в системі категорій політичної науки розширило його значення і в філософських, і в психологічних науках, не змінюючи ключової ознаки міфу – його „легендарності”, яка надає йому виняткової усталеності попри те, що міф більше спирається на віру, аніж на логіку. Міф розглядається як феномен сучасної політики, як фактор розвитку сучасної політичної свідомості. Міфологія постає як предмет соціально-філософського аналізу, вивчаються функції соціально-політичного міфу, процеси міфологізації свідомості в сучасному суспільстві, досліджується вплив несвідомого на формування політичного простору, політична мова як засіб маніпулятивного впливу (Л. Зубрицька, Д. Арабаджієв, О. Садовніков, А. Ставицький, Д. Усов, О. Локаш, В. Петренко) тощо.

В цілому системний джерелознавчий аналіз проблем політики засвідчив її багатоаспектність, збереження та поглиблення певних традиційних напрямків політичної науки (дослідження універсальної сутності політики та політичних відносин), а також виокремлення нових галузей, зокрема політичної міфології. Всі вони так чи інакше зорієнтовані на вивчення, а відтак вирішення широкого кола проблем: політичної влади, політичної організації суспільства, діяльності політичних суб'єктів, взаємовідносин політичних класів, соціальних груп, еліт, прав і свобод громадянина тощо.

В дослідженнях політики та її взаємодії з міфами застосовуються як „старі” методологічні підходи – інституціональний, нормативний, біхевіористський, структурно-функціональний, дискурсивний, так і відносно нові – цивілізаційний, синергетичний, глобалістський тощо. Головне полягає в тому, щоби при застосуванні будь-якої комплексної плюралістичної методології можна було залишатися в межах наукового пізнання, аби вибір предмету і методів дослідження політики, побудова гіпотез і концепцій, а також їх використання забезпечувалися методологічно як спосіб раціонального вибору шляху пізнання. Ірраціональні, штучні методології не дадуть позитивного результату.

Таким чином, вивчення джерельної бази та методологічних підходів до дослідження політики дало змогу дійти висновку про доцільність розгляду окремих аспектів становлення і розвитку теорії політики, зважаючи на динамічні зміни як у суспільстві, так і в політологічних підходах до його вивчення. Наукові розвідки засвідчують формування нових значенневих відтінків категорії „політика” у зв'язку з розширенням дослідницького інструментарію, отриманого в результаті взаємозбагачення галузей політичних досліджень, зокрема, соціології політики, психології політики, політичної міфології. Остання, разом з політичною ідеологією, стає суттєвим чинником трансформації, модернізації або докорінного перегляду засад політики на тому чи іншому історичному етапі. Власне тому й виникає потреба простежити динаміку основних ідей, пов'язаних з розвитком політики, зважаючи на суттєві перетворення в українському суспільстві та брак комплексних досліджень з проблем сучасної політики.

У підрозділі 1.2. „Гене́за поглядів на політику як суспільне явище: ключові моменти зміни парадигм пізнання” з'ясується науковий потенціал основних політичних теорій з метою виокремлення типологічних ознак у розумінні сутності політики як суспільного явища, що, в свою чергу, дозволяє визначити ключові зміни парадигм у розумінні політики.

Використання ретроспективного-порівняльного аналізу виявилось продуктивним для виокремлення політичних парадигм з урахуванням історичних особливостей та відмінностей у передумовах соціальної

онтології. Еволюцію поглядів на політику проаналізовано, виходячи з загальнометодологічної тези „політика як парадоксальний предмет соціального пізнання”. Йдеться про врахування особливостей політики, яка, з одного боку, утворює ядро функціонування держави, з іншого – політика завжди має ціннісний супровід, пов’язаний з політичним ідеалом (свобода, справедливість тощо), якого важко досягнути в реальних політичних процесах. У результаті парадоксальність політики полягає в тому, що про неї говорять як про певну фундаментальну очевидність нашого соціального досвіду і, водночас, як про те, що постійно „ухиляється” від раціонального осмислення і практичного втілення. Крім того, наукові розвідки свідчать про тенденцію дослідження політики здебільшого в двох аспектах – її розглядають або в термінах „реальної політики”, тобто шляхом редукції усєї політичної сфери до владно-примусових відносин, або як певний ідеал, як політику заради політики.

Зважаючи на вищезазначене, в роботі виокремлено концепції, в яких значною мірою дотримано співвідношення „ідеального” та „реального”, що уможливило вияв сутнісних ознак взаємозв’язку політичних інститутів і суб’єктів, їх ставлення до влади та владних відносин, а також відмежування політики від не-політики. Це концепції: „політика: держава на службі у „блага” (зародження політичної філософії як теоретичного підґрунтя для вибору оптимальної форми правління, етикоцентрична модель політики (Платон, Аристотель); „політика як інституційна форма досягнення соціального консенсусу” (індивід як вихідна абстракція політичного мислення, ідея природного права, ідея суспільного договору, концепція розподілу влади (Г. Гроцій, Ш. Монтеск’є, Т. Гоббс, Дж. Локк, Ж.-Ж. Руссо), „марксистський проект розчинення політичного в соціальному” (людина як сукупність суспільних відносин, абсолютизація суспільного буття, суспільної свідомості, політичне відчуження пов’язано з класовою ідентичністю, скасування політики як такої, її розчинення в соціальному (К. Маркс) та сучасні концепції реполітизації (переосмислення статусу політичного суб’єкта, зміна соціально-політичної онтології з вертикально-ієрархічної (заснованої на фіксації ustalених та відносно замкнених соціальних груп) на горизонтально-сітьову (динамічна соціальна суб’єктність – А. Бадью, С. Жижек, Ж. Рансьєр).

У підсумку виокремлено принципи, що лежать в основі основних парадигм пізнання світу політики: етикоцентристської (під політикою розуміють мистецтво управління як гармонізацію суспільних і інтересів в ім’я Блага Цілого); інституційної (політика виступає у вигляді інституційного механізму забезпечення прав індивідів згідно з передумовою їх рівності); парадигми революційної деполітизації (політику парадоксально розуміють як технологію самоскасування) і зрештою, парадигми лівої реполітизації (передбачає радикалізацію егалітарного принципу і радикалізацію принципів демократії). Серед описаних парадигм на сьогодні видаються актуальними класична ліберальна парадигма, яка не втратила свого потенціалу і продовжує визначати політичне мислення сучасної західної цивілізації та парадигма реполітизації, що актуалізує проблему соціальної справедливості.

Разом з тим слід зауважити, що розглянуті парадигми не вичерпують горизонтів політичного мислення, а відтак і формування нових політичних теорій, якщо враховувати бурхливий розвиток процесів символізації політики. Взаємодоповнення і взаємовплив цих парадигм у подальшому визначатиме розвиток і співвідношення політичних теорій та політичних практик в сучасних державах, в тому числі і в Україні.

У підрозділі 1.3. „Міфогенеза в системі політичної теорії” розкриваються тенденції, що істотно впливають на розвиток як політичних відносин, так і теорій, що їх пояснюють, у зв’язку з актуалізацією політичної міфології.

Підкреслюється, що сучасна політична теорія набуває нових ознак внаслідок актуалізації символічного дискурсу. Важливими теоретичними складовими для розуміння політичних процесів стають такі поняття, як політична свідомість, політичні цінності, політична культура тощо.

Хоча теоретичні основи розуміння міфу та його ролі у різних сферах суспільної діяльності закладалися ще в „класичних” концепціях (Платон, Т. Гоббс, Дж. Локк, Ж.-Ж. Руссо, А. Шопенгауер, А. Бергсон та ін.), однак і досі не існує загальноприйнятого трактування цього феномена. Відомі на сьогодні концепції міфу (світоглядна, філософська, культурологічна, просвітницька структурна, соціологічна, соціально-психологічна, символічна, політологічна, технологічна, універсальна тощо) розглядають різні аспекти „міфологічного буття”. Зокрема, політологічна концепція тлумачить міф як вияв волі до влади; як відображення в індивідуальній і масовій свідомості політичної реальності та основних суспільних цінностей (Ж. Сорель, Е. Кассієр, К. Мангейм та ін.). Дослідження свідчить про незавершеність формування міфогенези, зважаючи на багатоаспектність поняття „міф”, на його постійне переосмислення представниками різних епох та різних галузей знань. Втім набагато важливішим з теоретико-методологічної точки зору видається вияв особливостей як самого міфу, так і суспільних перетворень, які безпосередньо впливають на зміну ustalених та створення нових концепцій міфу.

Поняття „політичний міф” в сучасній науковій літературі стало важливим інструментом пізнання політичної свідомості, політичної поведінки тощо. Крім того, політичний міф є не лише істотним елементом політичної культури суспільства – він детермінується історичною та соціальною пам’яттю, традиціями, нормами й цінностями, моделями суспільних взаємин, що позначається на діяльності політичних суб’єктів.

У дослідженні підкреслюється, що сучасна політична міфотворчість вносить певні корективи у розвиток традиційних галузей політичного знання. Так, політична ідеологія під впливом трансформації міфологічних парадигм набуває нових ознак – аж до отождення ідеологічних принципів та вкорінених в

суспільну свідомість політичних міфологем. Таке розуміння бере початок у „хибній свідомості” (соціологія знання), коли світогляд не створює, а лише відображає реальність, щоправда, не завжди адекватно. У такий спосіб міф мотивує політичну дійсність і водночас стає її складовою. Отже, спостерігаємо дві тенденції у співіснуванні політичної ідеології та політичної міфології. Перша – процеси символізації політичної реальності дедалі більше уможливають поєднання в одну систему ідеологічних та міфологічних конструктів. При цьому слід мати на увазі, що політичні міфи довговічні в силу їх архетипної основи. Друга – сучасний міфологічний дискурс тяжіє до протиставлення міфології та ідеології.

Політичний міф певним чином моделює дійсність, містифікує політичну реальність, утворюючи своєрідний структурний елемент свідомості – міфологічну свідомість, яка дозволяє спростити складний світ політики завдяки цілісному і гармонійному світосприйняттю, заснованому на вірі, а не на логічному знанні з його внутрішніми суперечностями.

Особливістю сучасних політичних міфів є, з одного боку, тенденція до створення нових міфів внаслідок утвердження нових суспільних явищ (формування політичного ринку, трансформація інституту багатопартійності, віртуалізація політичних процесів), а з іншого – міфи стають технологічною складовою управління (маніпулювання) суспільною свідомістю.

В ситуації невизначеності напрямів стратегічного розвитку держави, посилення суперечливих тенденцій в суспільстві зростає потреба в захисних механізмах, які сприятимуть збереженню цілісності соціуму. Таку функцію може виконати політичний міф. Його використовують як для конструювання політичних символів, так і для адаптації „символічного товару” на політичному ринку.

Саме тому перспективними, на думку автора, є проблеми узагальнення досвіду новітньої міфотворчості та побудови сучасної класифікації політичних міфів; співвідношення політичних технологій і міфотехнологій, зокрема створення політичного бренду; комунікативний потенціал сучасних політичних міфів; дослідження політичних міфів як підґрунтя створення концепцій державотворення, національної ідеї тощо.

Підрозділ 1.4. „Роль міфологічної свідомості у розумінні політики” висвітлює особливості сучасної міфотворчості, її вплив на формування світу політичних цінностей, політики як такої та їх теоретичне узагальнення.

Серед основних ознак сучасної політичної діяльності відзначається послаблення її раціональних засад. Залежно від конкретної соціально-політичної ситуації, цілей, очікувань масової свідомості, політики створюють міфи, які дозволяють заповнити ціннісний вакуум новими духовними дороговказами. Останні можуть перетворитися на дієву ідеологію, або стати реальним підґрунтям для формування нової ціннісної парадигми. Політична міфотворчість стає складовою моральної орієнтації в політичному просторі. Продукуючи символи і значення, міф наповнює політичні процеси новим культурологічним змістом, внаслідок чого змінюються пріоритети, а відтак і взаємовідносини влади з громадськістю.

Підкреслюється, що міф поєднує раціональне і ірраціональне знання, він є характерною рисою історичної пам'яті народу і сучасних оцінок природного і соціального світу. Опертя на суспільну психологію з усіма її вадами і сильними сторонами робить міф стійким і гнучким, особливо коли він набуває ознак предмета віри і легенди. В стародавніх суспільствах міф як еквівалент науки претендував на цілісність знання. В сучасних формах він здебільшого стає формою позитивної і негативної творчості, коли знання свідомо витісняється псевдознанням (міфологізація суспільного життя, лідерів, окремих подій).

Останнім часом спостерігається посилення процесу символізації політики, а відтак і формування нового розуміння ідеології, за допомогою якої можна проаналізувати це символічне середовище. Неоднозначне тлумачення ідеології та її сучасного статусу не в останню чергу викликане тим, що не існує теоретичної моделі, завдяки якій можна було б системно інтерпретувати ідеальну сферу політики. Такі поняття, як „суспільна свідомість”, „цінності”, „переконання”, „комунікації”, „дискурс” тощо, відображають лише окремі аспекти політичної активності людини. Для формування цілісної світоглядної системи необхідно конструктивно поєднати ідеологію з іншими формами суспільної свідомості. У протилежному випадку вони почнуть витісняти одна одну. Йдеться, зокрема, про політичну ідеологію і політичну міфологію, які стають справжніми „конкурентами” у символічному світі політики.

Період своєрідного ціннісного „вакууму”, коли одні ідеї і теорії втратили актуальність, а інші ще не сформувалися, є найсприятливішим для міфологізації політики. Ідеології, лише як раціональної конструкції, недостатньо для успішної реалізації політики, досягнення політичних цілей. Потреба сучасної людини в цілісному і зрозумілому баченні світу породжує (відроджує) міф. Привабливість тієї чи іншої ідеї, ступінь її сприйняття суспільством прямо залежить від рівня її міфологічності.

Ще одним сприятливим чинником для актуалізації міфології стає розширення віртуального простору. З появою новітніх інформаційних і телекомунікаційних технологій цей процес набув нових ознак: віртуальне середовище виокремилася в структурі політичних комунікацій, а сам „віртуал” став своєрідним споживачем інформації, яка формує відповідний „віртуальний дискурс”. Таким чином, формується новий тип символічного буття людини, культури, соціуму, символічна діяльність людини розширюється й значно посилюється. Відтак віртуальність стає основою всіх інших світів (у їх потенційній формі). Виникає сприятливий ґрунт для створення нових міфологем, які швидко поширюються віртуальним середовищем, схвально сприймаються віртуалами та опосередковано впливають на некористувачів мережевого простору.

Іншими словами, політичні суб'єкти, виходячи з наявних ресурсів (інтелектуальних, технологічних, інформаційних тощо), можуть використовувати різні механізми символізації і на їх підставі вибудовувати свої комунікаційні стратегії. При цьому слід мати на увазі, що політичні міфи довговічніші завдяки їх архетипній основі. Ідеології не є усталеними, вони з часом переглядаються. Крім того, в процесі політичної соціалізації людині притаманно змінювати свої ідеологічні переконання.

Узагальнення закономірностей існування сучасних політичних міфів у суспільній свідомості дало підстави для визначення особливостей їх функціонування. По-перше, міфи існують завжди, оскільки вони неодмінна складова суспільної свідомості. Міфологічна свідомість, як і раніше, є формою пізнання світу. По-друге, міф – це своєрідна синергія, де поєднуються свідоме і несвідоме, колективне та індивідуальне, минуле і майбутнє, реальне та ідеальне буття. По-третє, за влучним висловом М. Головатого, міф „повинен мати певні ознаки тотальності”. Це означає, що міфологізовані ідеї з часом стають надбанням суспільної свідомості. По-четверте, спостерігається тенденція до створення нових міфів внаслідок утвердження нових суспільних явищ. По-п'яте, все частіше політичний міф використовується для маніпуляції суспільною свідомістю.

Таким чином, міфотворчість стає однією із сутнісних ознак мислення сучасної людини, а існування особистості у штучно створеному просторі політичних міфів стає характерним явищем суспільно-політичного життя. Зрештою міфологічна свідомість тісно переплітається з політичною свідомістю, а відтак перетворюється на складову політики. Це свідчить, з одного боку, про посилення взаємодії реальності і міфу в політичних процесах, з іншого – призводить до технологізації політики.

У підрозділі 1.5. „Конкретно-історичний підхід в аналізі технологій політичної маніпуляції” розкривається маніпулятивний потенціал політичних технологій, у тому числі і політичної міфотворчості.

Укорінення міфологічних конструктів у політичній культурі актуалізує проблему впливу на політичну свідомість громадян, зокрема поширення маніпулятивних технологій. З технологічної точки зору, маніпуляція є процесом, окресленим у часі й поділений на певні етапи: розробка загальної моделі чи сценарію маніпуляції; реалізація моделі; застосування маніпулятивних вирашів. Така послідовність збігається з логікою так званих „антикризових міфологем”, які використовуються для формування нової світоглядної парадигми, і „вдалі знахідки” яких можуть надовго залишатися у свідомості пересічних громадян. В епоху мас-медіа можливості застосування маніпулятивних технологій зростають. Противагою їм може бути лише аналітичний підхід до самого феномена політичної маніпуляції, дослідження теоретичних і практичних основ маніпулювання суспільною свідомістю.

Технологія політичного маніпулювання базується на систематичному впровадженні в свідомість людей ідеологічних, політичних, соціальних міфів. Причому феномен політичної маніпуляції не є продуктом лише нашого часу і практикується не тільки в суспільстві, побудованому на ліберальних принципах ринкової конкуренції та особистої свободи. Цей феномен існував протягом усієї людської історії, з того моменту, коли влада з метою своєї легітимації була змушена втягувати у свою гру населення, впливаючи на його настрій, як батоном прямого насильства, так і медянником маніпулятивних технологій.

На підтвердження вищезазначеного, у дослідженні виокремлено історичні форми політичних маніпуляцій, а саме: доідеологічні (усі види технологій, чий вплив на масову свідомість не опосередковується ідеологічною мовою, а носить безпосередній характер політики прямої дії); ідеологічні, які відрізняються особливим типом соціально-політичного дискурсу. Різновидом маніпулятивного ідеологічного дискурсу можна назвати політичний міф, хоча специфіку останнього визначає діаметрально протилежна деполітизуюча настанова. До постідеологічних форм маніпулювання суспільною свідомістю віднесено різноманітні прояви віртуалізації політичного життя, деідеологізацію та виникнення трансполітичних феноменів, з рештою мас-медійні виклики.

Серед факторів, що сприяють розвитку і розгортанню маніпулятивних технологій, а відтак загрожують інформаційно-психологічній безпеці особистості і національній безпеці в цілому виокремлено: існування соціально-психологічних станів, так званих „ціннісних криз”; поширення маніпулятивних технологій в політичних комунікаціях; збільшення кількості суб'єктів, що використовують технології маніпулювання та засоби інформаційного впливу; недосконалість законодавчого регулювання у сфері забезпечення суспільства від впливу маніпулятивних технологій тощо.

Другий розділ „Пострадянська політика – взаємодія творчості і міфотворчості” присвячено аналізу зміни парадигми політичного мислення, з'ясуванню політики перехідного періоду та вияву „перехідної” специфіки України крізь призму взаємодії політики і міфів.

У підрозділі 2.1. „Перехід від одномірного марксистсько-ленінського розуміння політики до плюралізму – зміна політичного мислення” проаналізовано особливості процесів у інтелектуальній і духовній сферах періоду „перебудови”, причини та наслідки концептуального переосмислення політики на теренах колишнього СРСР.

Увагу зацентровано на переході зі сфери ідеологічної замкненості у простір політичної відкритості (за терміном К. Поппера), на формуванні засад політичного плюралізму. Концептуальний аналіз доводить складність цього процесу у зв'язку з тим, що постійно з'являлися сили, які прагнули лише косметичного ремонту системи без відмови від соціалістичної утопії. Виокремлено декілька етапів цього процесу, а саме:

десталінізація, деленінізація, демарксизація і, нарешті, деутопізація (хоча в реальності ці етапи частково збігалися в часі).

Десталінізація охоплювала поверхневий прошарок реконструкції авторитарного соціалістичного проекту, при аналізі якого підлягали критиці технології політичного терору та репресій. Процес деленінізації здебільшого не виходив за межі тези про „спотворення” гуманістичної соціалістичної ідеї і, по суті, прирівнював В. Леніна до Й. Сталіна. Процес демарксизації вимагав переходу від морального осуду жорстокості авторитарного соціалізму до з’ясування глибинних причин того, чому у межах марксистського проекту людина була лише об’єктом колективного цілого (суб’єктом вона могла стати лише за умови бюрократично-вождистського залучення до реалізації вчення, замкненість якого передбачала підкорення вождю, одностайність та принципову неможливість плюралізму). Деконструкція утопічного мислення продемонструвала приналежність марксизму-ленінізму до універсального утопічного проекту, коріння якого сягає часів Платона. Важливість більш абстрактного універсально-типологічного підходу, висунутого у 1980-ті роки, полягала в тому, що в ньому аналізувався не стільки зміст конкретного утопічного вчення (марксизм, ленінізм тощо), скільки утопічна форма, яка незалежно від змісту завжди дає однакові результати.

Кожна з виокремлених стадій цього процесу (десталінізація, деленінізація, демарксизація, деутопізація) вказує на рівень та якісні ознаки так званої переорієнтації – від критичного переосмислення окремих політичних технологій (політичний терор і репресії) до спроб ревізії ідей марксизму-ленінізму та нового їх тлумачення в нових суспільних умовах.

Подальший розвиток постсоціалістичної державності засвідчив, що політичного плюралізму неможливо досягти простою відмовою від спадщини К. Маркса і В. Леніна. Більше того, демократичні перетворення у багатьох постсоціалістичних державах стали доказом того, що процес деутопізації суспільної свідомості не завершився, а відтак формується сприятливий ґрунт для політичної міфотворчості.

Підрозділ 2.2. „Політика перехідного періоду – об’єднання нових зразків політичного мислення і нових міфів” розкриває особливості пострадянських політичних реформ та на їх підставі формування нового світоглядного підґрунтя для пояснення демократичних трансформацій, а також вияв рівня міфологізації нового політичного мислення.

Вирішення проблеми пошуку адекватної наукової методології для пояснення та аналізу трансформаційних процесів супроводжувалося, з одного боку, неоднозначністю теорії перехідних періодів через використання різних термінів (перехідний процес, перехідний етап, перехідне суспільство тощо). Втім необхідність виокремлення перехідних періодів для ґрунтовного дослідження продиктована важливістю порівняльного аналізу різних етапів політичної історії. Остання свідчить про певну повторюваність суспільних подій та явищ, які проявляються саме в перехідні періоди.

В роботі представлено основні міфологеми перехідного періоду: фольклорний міф про „логану владу”; неоліберальний месіаністський міф про ринкову економіку як царство Добра і Свободи; транзитологічний міф; націонал-патріотичний міф; реставраційний міф та бюрократичну утопію.

Перший, так званий фольклорний міф характеризувався простими ознаками та здебільшого відтворював архаїчні моделі. Цей міф став зворотним боком радянського владного патерналізму. Уявлення про те, що влада піклується про своїх громадян були симетричні міфу про відчуження від влади та породженням однієї й тієї ж структури свідомості. У цьому контексті ненависть до влади – своєрідний емоційний реванш за те, що влада „не любить їх”. В результаті на владу спрямовувались проєкції уявлень про неї як про основне джерело народних негараздів.

Другий, неоліберальний міф базувався на необхідності укорінення на пострадянських теренах основних демократичних і ринкових цінностей. Створений за класичною схемою дуальності світу (стихійність/планування, індивідуалізм/колективізм, справедливість/несправедливість, свобода/патерналізм), він все ж залишився міфом, тому що створювався для абстрактного індивіда, а не для конкретної соціальної спільноти, зокрема, української.

Виокремлено транзитологічний міф, тому що цей концепт передбачав парадоксальний статус суспільства, яке зупинилося між минулим і майбутнім, але його теперішнє існування супроводжується численними політичними проблемами. Це, в свою чергу, сприяло концептуальному вакууму внаслідок певних труднощів ідентифікації таких соціальних утворень. Більше того, західний неоліберальний та пострадянський квазимарксистський дискурс перепліталися у постулаті перехідного періоду, в якому поєднувалися ознаки „темного минулого” та паростки „світлого майбутнього”.

Процеси переосмислення національної самосвідомості спричинили до життя націонал-патріотичний міф, який водночас актуалізував розвиток націоналістичних концепцій, етноцентризму. Створення таких міфів було відображенням як прогресивних (вироблення національного проекту розвитку), так і регресивних (несприйняття демократичних принципів) тенденцій. На користь останнього свідчить і поширення так званих реставраційних міфів, які пропагували повернення до радянського ладу, апелюючи до його об’єктивних здобутків у багатьох сферах суспільного життя. Натомість пострадянська політика викликала хаос, суспільні протиріччя, погіршення рівня життя тощо.

Завершенням зазначеного „міфологічного ряду” стала бюрократична утопія, яка сьогодні відома під назвами „керована демократія” або „суверенна демократія”. Як різновид етатизму, що перебуває у

внутрішній опозиції до принципів демократії і політичного плюралізму, ця утопія виявилась антитезою транзитологічній утопії. Якщо прихильники транзитологічного сценарію уявляли стан і роль чиновників як „погану” номенклатуру, то бюрократична утопія прагнула довести свою історичну та „вирішальну” місію у процесі нової постсоціалістичної розбудови. У такій міфології для її головного суб’єкта – управлінської еліти – основною світоглядною передумовою стає уявлення про владу як про певну субстанцію, константну й самотождну. Для еліти було необхідно виробити й відповідну ідеологію, на зразок тієї, яка в радянські часи обґрунтовувала роль комуністичної партії як „керівної та спрямовуючої сили”.

В цілому аналіз політичних міфів перших років перехідного періоду допоміг виявити певні теоретичні прогалини, пов’язані з недостатністю концептуальних координат для адекватного розуміння політичної ситуації. Внаслідок цього концептуалізація здійснювалась або за моделлю майбутнього, або за моделлю минулого. Частковою альтернативою цих моделей стала апологетика теперішнього, здійснена в ідеологічній сакралізації чиновницького статус-кво. Разом з тим, усі новостворені міфи (фольклорний, неоліберальний, транзитологічний) не перетворилися на дієву ідеологію, яка могла б стати підґрунтям формування нової політичної парадигми та принести відчутні результати, а саме сформувати нову систему політичних цінностей.

Підрозділ 2.3. „Специфіка перехідного періоду в Україні крізь призму політичного аналізу реальної політики і міфів” висвітлює розвиток вітчизняних трансформаційних процесів, з’ясовується сутність якісних змін, притаманних сучасному етапу розвитку української державності та українського суспільства.

Перехідний період в Україні є складним і суперечливим процесом, який утруднюється невизначеністю цілей суспільного розвитку. Набутками цього періоду стали: розвиток правових засад нової політичної системи (прийняття Конституції України, законів про вибори народних депутатів України, Президента України, про функціонування політичних партій, громадських об’єднань, органів місцевого самоврядування тощо), політичний плюралізм (впровадження інституту багатопартійності), набуття досвіду нової політичної активності („помаранчева революція” 2004 року) тощо. Серед вад пострадянської політики відзначається недостатня сформованість чітких політичних орієнтирів, а відтак і брак позитивної практики в реалізації політичних реформ. Результатом є слабкі в ідеологічному плані теоретичні конструкції, що не сприяє набуттю дієвого політичного досвіду.

Натомість виникають утопічні проекти, які відвертають увагу громадськості від справжніх причин гальмування політичних реформ. Цьому певною мірою слугують і новостворювані політичні міфи. Міфи про демократизацію влади, про розвиток партійної системи та інститутів громадянського суспільства залишаються міфами, незважаючи навіть на певну їх легітимацію правовими засобами.

Принципово важливим для розуміння сутності й особливостей української політичної ситуації є визнання того, що зміни політичного класу в країні фактично не відбулося, незважаючи на зміну режиму, появу нових осіб в уряді й передачу істотної долі влади в руки лідерів великого приватного бізнесу й криміналу.

Міфологічне сходження до „вершин демократії” в Україні поки що характеризується слабкістю інститутів громадянського суспільства, у тому числі й політичних партій, повільним формуванням нової політичної еліти, здатної консолідувати суспільство, неефективною взаємодією гілок влади, що сприяє розвитку „керованої демократії” тощо.

Політичні (революційні) події кінця 2004 року відкривали демократичні перспективи для розвитку України, втім завершилися простою зміною представників політичної влади. На сьогодні спостерігається протиборство різних центрів влади, що свідчить про незавершеність формування політичної системи. Політичні партії перетворюються на пасивних виконавців вказівок вищих посадових осіб.

Міфологізованим виявляється і реформування інших сфер суспільного життя. В економічній, соціальній, культурній царині виникають нетривкі, аморфні, спотворені форми. Прикладом може слугувати так званий національний капіталізм, який отримав назву „номенклатурний” і насправді нічого спільного не має із західним продуктивним підприємництвом.

Сучасна українська політична наука іноді також потрапляє під вплив політичної міфотворчості. За таких обставин продукуються певні квазітеорії, створені на замовлення певних політичних лідерів чи інституцій. Політична наука може піддатися „пізнавальній кон’юнктурі” (як, наприклад, сталося з постмодернізмом) або змінити напрям розвитку під ідеологічним і політичним тиском влади

У третьому розділі „Українська політика у світлі модернізаційного і глобалістського, наукового і міфологічного підходів” здійснено концептуальний аналіз процесів політичної трансформації, модернізації та глобалізації. На цій підставі визначено проблеми і перспективи національної політики, формування української моделі цивілізаційного розвитку.

Підрозділ 3.1. „Політична трансформація, модернізація і глобалізація: етапи становлення парадигм сучасної політичної науки” присвячено аналізу новітніх тенденцій у розвитку політичних процесів з метою вдосконалення теоретико-методологічного інструментарію для пояснення української політики.

Зазначається, що пошук адекватної наукової парадигми набуває в сучасних умовах важливого значення. Відтак необхідно враховувати, що будь-яке нове явище світового масштабу породжує не лише

адекватні наукові гіпотези, концепції, теорії, але й численні позанаукові пророцтва, міфи, які використовуються в політичній боротьбі як на національному рівні, так і у світовому масштабі.

Вказується на доцільність використання понять „трансформація”, „модернізація”, „глобалізація”, які утворюють певну категорійну матрицю для опису сутності та особливостей сучасних цивілізаційних перетворень.

Зокрема, в політичній сфері трансформаційні процеси здійснюються в напрямках формування системи влади на правовій основі; забезпечення законодавчого, конституційного розвитку країни; удосконалення системи виборів; створення інституту парламентаризму; реформування судової системи; формування інституту місцевого самоврядування; створення партійної системи і розвитку політичного плюралізму; функціонування незалежних засобів масової інформації; формування нової політичної еліти тощо. Ці трансформації відображають модернізаційну політичну стратегію – рух до демократії. Незважаючи на багатоглибкість процесів демократичних трансформацій, їх слід розглядати як ланки єдиного глобального процесу демократизації.

Доцільність застосування теорії модернізації у політологічному аналізі зумовлена тим, що, по-перше, вона наголошує на якісних характеристиках процесів суспільної трансформації, а по-друге, процес модернізації слід розуміти ширше в плані докорінних змін, оскільки модернізація поширюється не тільки на процеси переходу від традиційних суспільств до сучасних, але й на процеси вдосконалення сучасних суспільств. За аналогією з розвитком техніки і технологій, будь-який механізм, у тому числі й соціальний, будь-яку технологію, наприклад, можна поліпшувати, удосконалювати, робити функціонально ефективнішими. Тому модернізаційний підхід варто використовувати для політологічного аналізу, поширювати на зміни сучасних „західних” і „незахідних” суспільств.

Фінансово-економічна криза внесла певні корективи не лише в оцінку успіхів модернізаційних процесів, але й перекреслила міфи щодо реалізації світових проєктів демократизації, „вільного ринку”, світової фінансової системи. Навіть проєкт Європейського Союзу став піддаватися сумніву. Поступово втрачають популярність міфи про політичну ефективність міжнародних інституцій (ООН, ЮНЕСКО, МВФ, Світовий банк тощо). Все це є свідченням того, що при реалізації модернізаційних проєктів необхідно враховувати національні особливості країн, які стали на шлях модернізації.

Ця теоретико-методологічна настанова важлива для опису і здійснення процесів модернізації в Україні у двох аспектах. По-перше, вона вказує на неможливість розробки і застосування проєкту модернізації без урахування історичних, геополітичних умов, сучасної специфіки функціонування усіх сфер суспільного життя. По-друге, слід враховувати, що в сучасному світі існують різні теоретичні і практичні моделі модернізації. І якщо перший аспект значною мірою визнається і частково враховується при розробці модернізаційних проєктів в Україні, то другий майже не береться до уваги.

Це не означає, що теорія модернізації як інструмент аналізу сучасних суспільних трансформацій має бути відкинута. Скоріше, вона не повинна бути єдиним, універсальним інструментом аналізу соціальних змін. Вона має бути відкритою теорією і застосовуватися відповідно до змін як у соціальній реальності, так і в теоретико-рефлексивних формах її осмислення.

Суттєвим доповненням новітніх теорій слугує теорія глобалізації, яка визначає перехід людства на якісно новий ступінь — від національно-державної фази до транснаціональної фази суспільств і постіндустріальної, інформаційної фази суспільного розвитку в цілому. Процеси глобалізації утворюють розгалужене проблемне поле політики, крім того, стають предметом дослідження різних наук – соціальних, гуманітарних, природничих. Така універсалізація дає підстави для оцінки дискурсу глобалізації як відносно нової наукової парадигми, яка стає умовою адекватності соціального пізнання тенденціям і вимогам сучасної реальності. Глобалізація стає джерелом для формування сучасних політичних міфів.

Зважаючи на те, що в Україні не було своєчасно створено дієвих соціальних засад для демократичних перетворень, на сьогодні актуальним залишається узагальнення досвіду суспільних трансформацій постсоціалістичних країн і врахування його в процесі вироблення дієвої національної політики. При цьому необхідно взяти до уваги попередній досвід вітчизняних модернізаційних проєктів. Водночас будь-які демократичні перетворення не матимуть успіху, якщо здійснюватимуться всупереч глобалізаційним процесам, якими охоплені практично всі сфери суспільного життя. Спроби створення інтеграційної моделі розвитку (поєднання національних і світових тенденцій) сприяють розвитку міфотворчості, котра, як правило, актуалізується в період суспільної, а відтак світоглядної невизначеності.

Підрозділ 3.2. „Міфотворчість як процес формування політичної свідомості і політичного буття в сучасній Україні” розкриває чинники використання політичних міфів як засобу впливу на масову свідомість, маніпулювання нею, невід’ємну складову сучасного політичного управління.

Міфотворчість в Україні за сучасних умов виявляється через низку нових міфологем – „відродження”, „європейський вибір”, „помста старшому братові”, а також через архаїстику – відродження козацьких традицій, звернення до джерел трипільської культури, язичницького міфу тощо. В сучасних умовах Україна балансує між пошуками шляхів свого „відродження” та „європейським вибором”, що стає ще одним міфом. У масовій свідомості європейський вибір набуває міфічного образу раю та безпроблемного життя. Проте втілення європейського вибору виявляється набагато складнішим, ніж творення міфу про нього.

Означену дилему – „національне відродження” чи „європейський вибір” – можна вирішити, створивши умови для гармонізації процесу національної самоідентифікації і зовнішніх (політичних) впливів, через збереження і розвиток національного в контексті глобалізації. На українських теренах питання національної свідомості в сучасних умовах свідчить про існування проблеми світоглядно-ціннісного розколу України на східну і західну. Ця проблема потребує глибокого аналізу процесів, що відбуваються, їх всебічного вивчення, розробки і реалізації комплексного вирішення протиріч.

Акцентується увага на тому, що міфотворчість стала невід'ємною складовою політичних технологій. Таким чином, стихійна міфотворчість замінюється свідомим конструюванням міфів. Найяскравішим прикладом у цьому плані стає передвиборча міфотворчість. Передвиборчі кампанії здебільшого супроводжуються міфами: „про свого хлопця”; „про героя, месію”; про „недоцільність змін”; „переможець вже відомий” („від мого голосу нічого не залежить”) тощо. Виокремлення міфологічної складової виборчих кампаній дає змогу розширити теоретичні уявлення про політичні процеси в цілому і практику політичних виборів зокрема. Аналіз перебігу виборчих кампаній свідчить про використання результатів соціологічних опитувань для підживлення існуючих і побудови нових політичних міфів. При цьому однаковою мірою використовуються як реальні, так і сфальсифіковані результати опитувань громадської думки.

У періоди соціальних потрясінь і криз актуалізуються процеси ціннісного переосмислення політичних подій, що і стає підґрунтям для міфотворчості. З'являються нові міфи, за допомогою яких політичні актори намагаються заповнити певний ціннісний „вакуум”. У цьому контексті кризовий період сприяє наростанню ціннісних конфліктів. З іншого боку, в кризових умовах, а відтак і суттєвого знецінення авторитету держави, розвінчуються міфологеми про ефективне та швидке вирішення суспільних конфліктів і проблем (міф про єдину демократичну команду, створену за часів „помаранчевої революції”; міф про українську опозицію; міф про сформовану партійну систему, яка спроможна делегувати своїх представників для управління державою; міф про чемпіонат „Євро-2012”, який об'єднає зусилля українців та влади у розбудові економічної і соціальної інфраструктури; про „євроінтеграцію вже найближчим часом”, і, нарешті, міф про дієву та ефективну владу в Україні).

Обов'язковим елементом творення нових міфологем є образ „месії”, „спасителя”, „героя”, який швидко та в потрібному напрямі реалізує антикризові програми з найбільшою вигодою для пересічних громадян. „Спаситель” є важливим творчим архетипом, оскільки він відповідає уявленням людини про краще майбутнє. У ролі „спасителя” може виступати не лише окрема особистість – це може бути якась об'єднана ідея (наприклад, євроінтеграція для багатьох країн Східної Європи після 1989 року).

Зважаючи на те, що сучасна українська політика все більше „технологізується”, а політична символіка стає важливим елементом реалізації політичної влади, роль політичних міфів зростає. Система позитивних символів, яка складає основу міфотворчості, може використовуватися для здійснення позитивних суспільних змін. Політичний міф може бути задіяний як запобіжний механізм руйнування соціуму: пропонуючи суспільству приклади для наслідування, він сприяє формуванню певної моделі позитивної (наприклад, антикризової) поведінки.

Хоча міфи є своєрідною реакцією на динамізм суспільних трансформацій, проте передбачити наслідки їх впливу на масову свідомість без глибокого аналізу і своєчасного коригування трансформаційних процесів практично неможливо.

У підрозділі 3.3. „Становлення глобалістського підходу до національної політики: протиріччя української моделі цивілізаційного розвитку” розглянуто труднощі застосування сучасних загальнотеоретичних підходів до аналізу української політики та окреслено шляхи створення вітчизняної моделі розвитку з урахуванням глобалізаційних процесів.

Ключовою проблемою для України при виробленні власної моделі цивілізаційного розвитку стає долучення до процесів глобалізації при збереженні статусу держави перехідного типу.

Зasadниче стратегічне протиріччя української моделі цивілізаційного розвитку полягає у застосуванні „траєкторії переслідування”, намаганні наздогнати найбільш розвинуті країни світу шляхом запозичення і відтворення західних зразків і стандартів життя. Така стратегія не видається ефективною, а відтак існує потреба її вдосконалення.

При розробці модернізаційних проектів розвитку українського суспільства доцільно враховувати глобалізаційні зміни у всіх сферах життя. Так, особливого значення набуває оцінка стану і перспектив розвитку комунікативних можливостей суспільства. Україна поки що залишається на узбіччі глобальної цивілізації, зважаючи на те, що доступ до Інтернету ще не розглядається як складова права людини на інформацію. Втім без руху у цьому напрямі наша країна безнадійно відстане від глобалізованого світу, в якому доступ до новітніх інформаційних технологій поступово стає невід'ємним атрибутом політичних комунікацій і визначає якість відносин між державою та громадянським суспільством.

Ще однією складовою майбутньої стратегії має стати якісне оновлення виробничої сфери відповідно до світових стандартів і вимог часу. Декларативно це завдання визнається надзвичайно важливим, але його реалізація ще не стала предметом цілеспрямованої державної політики.

Інша проблема, яка потребує теоретичного осмислення і практичного вирішення полягає в особливостях нинішнього періоду державотворення, коли внаслідок процесів глобалізації роль

національних держав змінюється, і територіальний принцип суспільно-політичної організації частково поступається місцем екстериторіальному.

Крім того, при розробці української моделі цивілізаційного розвитку варто використати досвід впровадження принципів соціальної держави, використовуючи відповідні апробовані моделі (ліберальна або англосаксонська, консервативна або континентально-європейська та соціал-демократична або скандинавська). Насправді задекларована українська модель соціальної держави наближається до континентально-європейської, тим часом фінансове її забезпечення здійснюється за сумнозвісним залишковим принципом, відтворюючи, по-суті, ліберальну модель, але без її механізмів-противаг – численних „батутів” і „сіток безпеки”.

Таким чином, формування нової державної політики має базуватися на перманентному принципі адаптації до суспільних, у тому числі політичних змін. Йдеться про проблему підвищення ефективності влади, раціоналізацію політичної системи, забезпечення прав і свобод громадян, утвердження процесів реальних демократичних перетворень, тобто вирішення цілого комплексу проблем економічного, соціального, культурного, освітнього і власне політичного характеру. Останнє передбачає, насамперед, забезпечення ефективної взаємодії гілок влади.

Ще одним важливим чинником демократизації українського суспільства є формування і розвиток громадянського суспільства, яке гарантуватиме контроль за діяльністю органів влади; стимулюватиме політичну участь пересічних громадян; забезпечуватиме дотримання їх прав і свобод; вдосконалюватиме механізми зворотного зв'язку влади з громадськістю тощо. Важливим напрямом і невід'ємною складовою розвитку громадянського суспільства є формування політичної нації. Нагальним питанням у формуванні і розвитку української політичної нації, залишається брак чітко артикульованої і усвідомленої всіма громадянами національно-державної ідеї, шляхів вирішення мовного питання, подолання культурних розбіжностей між різними регіонами України, розбіжностей, що існують у сприйнятті і оцінках попереднього історичного досвіду, у баченні перспектив і шляхів цивілізаційного розвитку України тощо.

Отже, суттєвими протиріччями у моделі цивілізаційного розвитку України є: залучення до процесів глобалізації при збереженні статусу держави перехідного типу; невідповідність внутрішньонаціональних і зовнішніх умов глобалізації; розвиток глобальної мережі Інтернет та відставання національних політичних комунікацій від цієї системи; незбалансованість гілок влади України, нерозвиненість інституцій громадянського суспільства тощо. Вони зумовлюються, передусім, непослідовністю державної політики реформування суспільства відповідно до національно-державних інтересів і загальних вимог глобального цивілізаційного розвитку. У зв'язку з цим становлення глобалістського підходу до національної політики є важливою теоретико-методологічною передумовою подолання вищезазначених протиріч. Такий підхід передбачає вироблення системи інструментів і засобів для комплексного вирішення національних проблем розвитку, насамперед реформування політичної системи і формування стратегій державотворення з урахуванням, по-перше, відповідного позитивного досвіду країн розвинутої демократії та можливістю його застосування в українських умовах, по-друге, реальних ризиків та їх ймовірних наслідків стосовно входу України у глобалізований світовий простір.

У **висновках** здійснено теоретичні узагальнення щодо розвитку сучасної політики як взаємодії реальності і міфу; запропоновано напрямки перспективних досліджень.

1. Унаслідок опрацювання численних наукових та публіцистичних джерел вітчизняних і зарубіжних авторів, програм і статутів, даних про діяльність політичних партій України, результатів соціологічних досліджень з політичних проблем та на підставі власних умовиводів встановлено, що:

- Політика як суспільне явище і як сукупність технологій регулювання політичного життя пройшла складний шлях трансформації від інтуїтивно-міфологічних уявлень і стихійно обраних засобів регулювання політичних процесів до системи науково обґрунтованих поглядів, теорій та технологій управління політичною сферою суспільства.

- Як рушійна сила суспільного розвитку, політика останнім часом зазнає суттєвих змін. Разом з перетвореннями у реальній політичній площині змінюються і теоретико-методологічні засоби дослідження політики. Відбувається формування нової теоретичної парадигми осмислення суспільних перетворень в цілому та політичних процесів зокрема. Так, відмова від політичної філософії марксизму на пострадянському просторі спричинилась до появи низки нових теоретико-методологічних проектів стосовно специфіки, структури, функцій сучасної політики, окреслення шляхів подолання політичних конфліктів тощо.

- Постійно змінюється якість і глибинність методологічних і теоретичних досліджень політики. Втім навіть погляди на політику, що нині визнаються частково або й цілком помилковими (тоталітаристські, расистські, анархістські, радикал-революційні тощо), певною мірою „працюють” на вироблення наукового розуміння політики. Процес вивчення і вдосконалення політики та політичних регуляторів суспільного життя продовжується й сьогодні. Особливо це актуально для перехідних країн, які не лише звільняються від догматів і міфів тоталітаризму, але й прагнуть модернізувати політичну систему своїх держав.

2. Політику вперше визначено як: 1) теоретичну парадигму (система синкретичних уявлень - політичних, міфологічних, правових, теологічних, економічних, етичних психологічних тощо - про взаємодію держави з громадянами, з інститутами громадянського суспільства, про цілі та механізми

управління суспільними процесами, технологічні та комунікаційні засоби регулювання політичних явищ); 2) інституційну парадигму (система відносин різних державних та недержавних інститутів – держави, партій, класів, громадських організацій, профспілок тощо – та їх взаємодій).

Водночас зазначено, що виступаючи динамічною субстанцією, політика щораз набуває нових ознак, що утруднює сформулювати її цілісну концепцію. Зокрема, актуалізація символічного дискурсу вимагає переосмислення таких понять, як політична свідомість, політичні цінності, політична культура, політичні міфи, що, у свою чергу, призводить до появи самостійних галузей політологічних досліджень, у тому числі й політичної міфології.

3. У дослідженні представлено авторське бачення міфогенези. З'ясовано сутність поняття „політичний міф” та його розуміння як певної світоглядної системи. Політичний міф визначено як: цілісне, спрощене, переважно ірраціональне відображення в індивідуальній і масовій свідомості політичної реальності та основних суспільних цінностей; своєрідний символічний засіб їх інтерпретації, моделювання світу і соціального життя; інструмент реалізації конкретних політичних завдань: боротьби за владу, її легітимації, утвердження нової політичної ідеології тощо.

Серед основних ознак сучасного політичного міфу виокремлено: цілісність, універсальність, всезагальність, консервативність, синкретичність, бінарність, архетипність, символічність тощо. До структурних елементів політичного міфу віднесено: архетип певної ситуації; зміст конкретного досвіду, отриманого в ситуаціях, об'єднаних цим архетипом; сукупність алегоричних образів-міфологем і механізм міфотворення, який полягає у сукупності несвідомих логічних операцій та інструментів для вирішення світоглядних суперечностей. Суб'єктами політичної міфотворчості можуть виступати політичні угруповання, їх лідери, етнічні спільноти, органи державної влади тощо.

Подане у такий спосіб поняття політичного міфу дістало подальшого розвитку і представлено як інтегрована форма міфологічної і політичної свідомості, особливий вид міфу, що зберігає в колективній пам'яті народу його соціальний досвід, імперативи духовно-морального виміру політичних процесів.

4. При з'ясуванні сутності політичної міфології виявлено, що вона, як складова сучасної політики, збагачує теоретичну царину політичного світу, а також трансформує теоретичні конструкти (наприклад, політичні ідеали) в світогляд суб'єктів політики і в такий спосіб вмонтовується в її інституційну парадигму (через політичну соціалізацію, політичну комунікацію та легітимацію політики). Разом з тим, аналіз міфогенези уможливив розуміння політичної міфології як політичної технології. Внаслідок цього, виокремлено постідеологічні форми маніпуляції суспільною свідомістю. Втім значне розширення символічного поля сучасної політики поки що не дозволяє скласти повний перелік заходів забезпечення від політичних маніпуляцій.

5. У дослідженні обґрунтовано поширення міфологічних конструктів (десталінізація, деленізація, демарксизація, деутопізація), зумовлених формуванням політики перехідного періоду в постсоціалістичних країнах. Внаслідок цього відбувається руйнування усталених матеріальних і духовних засад суспільного розвитку, втрачається світоглядне підґрунтя для пояснення доцільності демократичних трансформацій, формування нових зразків політичного мислення, чільне місце серед яких відводилося міфологічній свідомості. На цьому тлі виникають утопічні проекти, покликані заповнити світоглядні прогалини, насамперед у системі політичних цінностей. Цьому певною мірою слугують і новостворювані політичні міфи, зокрема, фольклорний міф про „погану владу”, неоліберальний месіанський міф про ринкову економіку, транзитологічний міф тощо.

6. Аргументовано, що абсолютизація держави як головної цінності політичного життя породила відчуження суспільства від влади і стала додатковим поштовхом для створення міфів про „велику державу”. Доповнення авторитаризму експансією міфів (міфи про „світову пролетарську революцію”, про „світову місію православія”, „Москва – Третій Рим”) створює ілюзію гармонії взаємовідносин між владою і народом, породжує уявну надію на „світле майбутнє”, яке міфологізується, але залишається незреалізованим. В Україні міфи про „велику державу” і „цивілізаційну місію” поступово втрачають актуальність, але відсутність справжньої економічної і політичної модернізації породжує сумніви щодо позитивного майбутнього країни, підштовхує до створення міфів про швидку євроінтеграцію чи про „слов'янський союз”. За таких обставин міф перетворюється на ідеологічний фактор з його імітаційною функцією поступального руху вперед. Активізується національна міфологія (міфи про демократизацію влади, про розвиток партійної системи та інститутів громадянського суспільства), яка останнім часом активно обростає модернізаційними міфами загальноцивілізаційного або субрегіонального спрямування. Глобалізаційні, європейські, євразійські цінності продуктивно або контрпродуктивно взаємодіють з цінностями національних міфів. Втім експансія зовнішніх чи внутрішніх (національних) міфів здатна порушити позитивний баланс взаємовідносин нації із зовнішнім світом.

7. Виявлено тенденцію створення нової міфології, яка народжується внаслідок цілеспрямованих дій політиків, політичних технологів та несе в собі певну інформацію про минуле (використання архетипів), про майбутнє (національна мрія, надія), про очікування героя, який врятує націю і державу, про сподівання громадян. Отже політична реальність підштовхує суспільство в обійми нових міфів. Сьогодні ерзац-релігії, політичні та історичні доктрини є новими проєкціями міфу. Сучасне суспільство охоче сприймає нову міфотворчість у вигляді „держави загального благоденства”, „демократичної, правової, соціальної держави”,

де всі громадяни начебто будуть рівними, щасливими, захищеними. Ці міфи, з одного боку, дозволяють на деякий час досягти відносної суспільної рівноваги, а з іншого – руйнуються в період криз, щоб поступитися місцем новоствореним міфам.

Таким чином, міф дозволяє обґрунтовувати як раціональну, так і ірраціональну політику. Міфічне в активній і пасивній формах проникає в конституції і закони (зокрема, в Україні), які стають регуляторами політичного життя. Міфічне стає своєрідною відповіддю на нові політичні виклики, оскільки суспільство не завжди в змозі раціонально оцінити політичну ситуацію і розробити модернізаційні стратегії. Політичний досвід України свідчить, що сучасні політики стимулюють не лише створення міфів, але й розповсюдження їх за допомогою засобів масової інформації, „білих” і „чорних” піар-технологій, методів політичного і психологічного тиску тощо. Водночас досить важко виявити причинно-наслідковий зв'язок між творцем політичного міфу, укоріненням його в масовій свідомості та негативними наслідками його впливу на окрему особистість, широкий загал, суспільство в цілому.

8. Запропоновано шляхи вдосконалення ефективної національної політики через формування української моделі цивілізаційного розвитку, а саме необхідність урахування світових трансформаційних процесів (глобалістський підхід) і вітчизняного досвіду державотворення (як позитивного, так і негативного), опертя не лише на відомі та апробовані у західній політології теорії транзитології (використання індикаторів демократичної консолідації), модернізації (формування нових ідентичностей), глобалізації (з'ясування суттєвих змін у світовій економіці, політиці, в інформаційній сфері тощо), а й відображення специфіки функціонування і розвитку українського суспільства з метою подальшої розробки засад збереження українського соціуму, національних культур, мов тощо, досягнення якісно нового рівня суспільного розвитку.

Зважаючи на те, що сучасні міфи впритул наближені до реальності, а їх предметом все частіше стають політичні, економічні реформи, формування нових політичних інститутів, політичні цінності, громадянське суспільство тощо, при формуванні національної політики має бути враховано їх потенціал як захисного механізму соціуму. Політичний міф може використовуватися як символічний „наповнювач” ціннісного вакууму для відновлення стабільності політичної системи. Це особливо актуально для України кризового періоду, подолання якого великою мірою залежить від того, які міфологеми розроблятимуться і які з них утвердяться у свідомості громадян.

9. Актуальною вбачається проблема створення дієвої національної політики, яка уможливить завершення пострадянського періоду та сприятиме утвердженню нових політичних інституцій і нового політичного мислення. Формування ж позитивних політичних міфів може стати дієвим підґрунтям виваженої концепції подальшого суспільного розвитку України. При цьому створення позитивних міфологем слугуватиме дієвим засобом для подолання суперечностей цивілізаційного розвитку (залученість до процесів глобалізації при збереженні статусу держави перехідного типу, невизначеність власних політичних позицій у загальній траєкторії глобального цивілізаційного розвитку, неможливість чіткого розмежування економічних і політичних процесів, намагання наздогнати найбільш розвинуті країни шляхом запозичення і відтворення західних зразків і стандартів життя, брак консенсусності еліт, декларативність української моделі соціальної держави, нерозвиненість громадянського суспільства тощо). Зазначені суперечності зумовлені, передусім, браком послідовної, системної, внутрішньо узгодженої державної політики реформування суспільства відповідно до національно-державних інтересів і загальних вимог глобального цивілізаційного розвитку.

Реальним виходом із ситуації, що склалася, може стати розробка ряду державних програм стратегічного розвитку України, у яких пропонуватимуться трансформаційні, модернізаційні механізми дієвих перетворень у всіх сферах суспільного життя.

Провідним напрямом подальших наукових розробок, на нашу думку, має стати формування цілісної концепції політичної міфології, вбудованої в сучасну теорію політики.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Індивідуальна монографія

1. Шайгородський Ю. Ж. Політика: взаємодія реальності і міфу / Ю. Ж. Шайгородський. – К.: Знання України, 2009. – 400 с.

Рецензії:

Бєбик В. Політична міфологія як складова сучасної політики / В. Бєбик // Освіта регіону: Політологія. Психологія. Комунікації. – 2009. – № 2. – С. 203-204.

Кудряченко А. Політичні міфи як засіб конструювання політичної реальності / А. Кудряченко // Трибуна. – 2009. – № 7-8. – С. 42.

Статті у фахових виданнях

1. Шайгородський Ю. Світоглядні системи: потреба синтезу / Ю. Шайгородський // Політичний менеджмент. – 2003. – № 1. – С. 37-48.

2. Шайгородський Ю. Електоральні настрої: травень 2004 / Ю. Шайгородський // Політичний менеджмент. – 2004. – № 3. – С. 172-175.

3. Шайгородський Ю., Меркотан К. Багатопартійність як чинник становлення політичної системи / Ю. Шайгородський, К. Меркотан // Наукові праці: Науково-методичний журнал. – Т. 54. – Вип. 41. Політичні науки. – Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. П. Могили, 2006. – С. 12-16.

4. Шайгородський Ю., Меркотан К. Багатопартійність і проблеми ідеологічної ідентифікації / Ю. Шайгородський, К. Меркотан // Політичний менеджмент. – 2006. – № 1. – С. 176-182.

5. Михальченко М., Шайгородський Ю. Цивілізаційна чи ціннісна розколотість України? / М. Михальченко, Ю. Шайгородський // Політичний менеджмент. – 2006. – № 6. – С. 18-28.

6. Шайгородський Ю. Політична міфологія епохи „перебудови” / Ю. Шайгородський // Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. – 2007. – Вип. 9. – С. 140-148.

7. Шайгородський Ю. Роль міфологічної свідомості у розумінні політики / Ю. Шайгородський // Політичний менеджмент. – Спецвипуск. – 2007. – С. 79-87.

8. Шайгородський Ю. Взаємодія політики і міфу: історико-політологічна база дослідження / Ю. Шайгородський // Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. – 2007. – Вип. 10. – С. 128-134.

9. Шайгородський Ю. Глобалізація як універсалізація світу: міф чи реальна загроза національним ідентифікаціям? / Ю. Шайгородський // Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень НАН України. – 2007. – № 36. – С. 91-100.

10. Шайгородський Ю. Міфологічні коріння політичної ідеології / Ю. Шайгородський // Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. – 2007. – Вип. 11. – С. 201-206.

11. Шайгородський Ю. Становлення глобалістського підходу до національної політики: протиріччя української моделі цивілізаційного розвитку / Ю. Шайгородський // Наука. Влада. Політика / Ін-т політ. і етнонац. дослідж. ім. І. Ф. Кураса НАН України. – К.: Знання України, 2008. – С. 111-130.

12. Шайгородський Ю. Електоральна реклама: реалії і міфи / Ю. Шайгородський / Ю. Шайгородський // Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. – 2008. – Вип. 12. – С. 259-268.

13. Шайгородський Ю. Ціннісна складова сучасної політичної міфології / Ю. Шайгородський // Політичний менеджмент. – Спецвипуск. – 2008. – С. 126-135.

14. Шайгородський Ю. Міфотворчість як засіб впливу на політичну свідомість / Ю. Шайгородський // Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. – 2008. – Вип. 14. – С. 149-156.

15. Шайгородський Ю. Ціннісна невизначеність як передумова розвитку політичності міфотворчості / Ю. Шайгородський // Вісник Одеського національного університету. – Т. 13. – Вип. 5. Соціологія і політичні науки. – Одеса: Астропринт, 2008. – С. 760-767.

16. Шайгородський Ю. Політика як інституційна форма досягнення соціального консенсусу: історико-політична інтерпретація / Ю. Шайгородський // Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень. – № 40. – К., 2008. – С. 122 - 132.

17. Шайгородський Ю. Ідеологія і міфологія у символічному світі політики / Ю. Шайгородський // Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. – Спецвипуск: Політичні технології. – 2008. – С. 46-54.

18. Шайгородський Ю. Політичні зміни в Україні як фактор налагодження відносин із Росією / Ю. Шайгородський // Україна та Росія: як змінити фундамент стратегічного партнерства: іст., соціокульт. та геополіт. чинники розвитку відносин між двома державами і народами / НАН України, Ін-т політ. і етнонац. дослідж. ім. І. Ф. Кураса / [редкол.: Ю. А. Левенець (голова) та ін.]. – К.: Знання України, 2008. – С. 127 - 138.

19. Шайгородський Ю. Політика як міф і наукова діяльність / Ю. Шайгородський // Політичний менеджмент. – 2008. – № 6. – С. 30-40.
20. Шайгородський Ю. До визначення сутності поняття „політичний міф” / Ю. Шайгородський // Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. – 2009. – Вип. 16. – С. 49-53.
21. Шайгородський Ю. Політична міфологія в кризовому суспільстві / Ю. Шайгородський // Освіта регіону: Політологія. Психологія. Комунікації. – 2009. – № 1. – С. 61-65.
22. Шайгородський Ю. Регулятивна функція міфа в політичному менеджменті / Ю. Шайгородський // Наукові праці Чорноморського державного університету ім. Петра Могили. Серія „Політологія”. – Т. 110. – Вип. 97. – Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. П. Могили, 2009. – С. 150-154.
23. Шайгородський Ю. Міфогенеза в системі політичної теорії / Ю. Шайгородський // Політичний менеджмент. – 2009. – № 3. – С. 14-25.
24. Шайгородський Ю. Політична міфотворчість як виборча технологія / Ю. Шайгородський // Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. – 2009. – Вип. 17. – С. 144-152.
25. Шайгородський Ю. Міфологія як засіб моделювання політичної реальності / Ю. Шайгородський // Віче. – 2009. – № 15. – С. 35-38.

Публікації в інших наукових виданнях

1. Шайгородський Ю. Кризис ценностной системы общества: последствия и пути преодоления / Ю. Шайгородський // Социальные аспекты психического здоровья детей и подростков: Материалы международного конгресса. – Одесса, 1994. – С. 24-25.
2. Шайгородський Ю. Кризис ценностей общества и проблема становления личности / Ю. Шайгородський // Вивчення молоді на сучасному етапі: питання методології і методики. – К.: Вид-во „АЛД”, 1995. – С. 199-202.
3. Шайгородський Ю. Ціннісні орієнтації учнівської молоді у сфері спілкування / Ю. Шайгородський // Молодь України: стан, проблеми, шляхи розв’язання. – К.: Вид-во „АЛД”, 1996. – С. 201-213.
4. Шайгородський Ю. Проблема цінностей у контексті сучасності / Ю. Шайгородський // На шляху до суспільної злагоди. – К.: Укр. центр політ. менеджменту, 2001. – С. 114-118.
5. Шайгородський Ю. Ціннісний конструкт міжкультурної комунікації / Ю. Шайгородський // Український соціум. – 2002. – № 1. – С. 41-48.
6. Шайгородський Ю. Громадська думка про рейтинги та довіру до них / Ю. Шайгородський // Соціальна психологія. – 2004. – № 4. – С. 149-154.
7. Шайгородський Ю. Ціннісна складова сучасної освіти / Ю. Шайгородський // Вісник Національного технічного університету України „Київський політехнічний інститут”. Філософія. Психологія. Педагогіка: Зб. наук. праць. – Київ: ІВЦ „Політехніка”, 2005. – № 2. – Ч. 2. – С. 68-72.
8. Шайгородський Ю., Меркотан К. Трансформація політичних цінностей у світлі української багатопартійності / Ю. Шайгородський, К. Меркотан // Політичні партії України: в 3 т. / [уклад. Ю. Шайгородський]. – К.: Укр. центр політ. менеджменту, 2005. – Т. 1. – С. 6-31.
9. Шайгородський Ю. Суспільна мораль як система цінностей / Ю. Шайгородський // Правові засади захисту особистісних цінностей та суспільної моралі: збірник нормативних актів України. – К.: Укр. центр політ. менеджменту, 2007. – С. 5-20.
10. Шайгородський Ю. Політична міфологія і процес державотворення / Ю. Шайгородський // Стратегії України в геополітичному просторі: Тези міжнародної науково-практичної конференції „Ольвійський форум – 2007”. – Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. П. Могили, 2007. – С. 68-69.
11. Шайгородський Ю. Динаміка ціннісних орієнтацій особистості в умовах соціально-економічних змін / Ю. Шайгородський // Економічна соціалізація молоді: соціально-психологічний аспект / [за ред. В. В. Москаленко]. – К.: Укр. центр політ. менеджменту, 2008. – С. 22-44.
12. Шайгородський Ю. Ціннісні трансформації в період суспільних змін / Ю. Шайгородський // Соціальна психологія. – 2009. – № 3. – С. 86-94.
13. Шайгородський Ю. Теорія цінностей у світлі класичних і новітніх підходів / Ю. Шайгородський // Психологія праці та управління: зб. наук. праць VI Міжнар. науково-практ. Конференції / [відп. ред. О. В. Киричук]. – К.: ІПК ДСЗУ, 2009. – Ч. I. – С. 54-64.
14. Шайгородський Ю. Ціннісні орієнтації в психологічній структурі особистості / Ю. Шайгородський // Соціальна психологія. – 2009. – № 4. – С. 65-73.

Навчальні програми і посібники

1. Лукашевич М. П., Туленков М. В., Шайгородський Ю. Ж. Основи менеджменту соціальної роботи: навч. посібник. / М. П. Лукашевич, М. В. Туленков, Ю. Ж. Шайгородський – К.: ІПК ДСЗУ, 2004. – 412 с. – (У співавторстві, особистий внесок – 160 с.).
2. Шайгородський Ю. Ж. Програма вивчення дисципліни „Політична психологія” / Ю. Ж. Шайгородський. – К.: ІПК ДСЗУ, 2007. – 31 с.

3. Шайгородський Ю. Ж. Програма вивчення дисципліни „Психологія управління” / Ю. Ж. Шайгородський. – К.: ІПК ДСЗУ, 2007. – 19 с.

4. Туленков М. В., Чувардинський О. Г., Шайгородський Ю. Ж. Сучасний менеджмент (теорії, концепції, моделі): Навч. посібник. / М. В. Туленков, О. Г. Чувардинський, Ю. Ж. Шайгородський. – Полтава: Інтер Графіка, 2008. – 376 с. (У співавторстві, особистий внесок – 89 с.).

5. Циба В. Т., Шайгородський Ю. Ж. Соціальна психологія: Навч. посібн. / В. Т. Циба, Ю. Ж. Шайгородський. – Полтава: Дивосвіт, 2009. – 336 с. (У співавторстві, особистий внесок – 127 с.).

Колективні інформаційно-аналітичні праці

1. Вибори-98: документи, статистичні дані, аналіз / [за ред. Ю. Шайгородського]. – Харків: ФОРТ, 1998. – 736 с.

2. Виборче законодавство України / [упоряд. Ю. Шайгородський]. – К.: Укр. центр політ. менеджменту, 2002. – 296 с.

3. Верховна Рада України IV скликання: Передвиборні програми / [автор-упоряд. Ю. Шайгородський]. – К.: Укр. центр політ. менеджменту, 2002. – 600 с.

4. Українські ресурси мережі Інтернет: громадсько-політичне життя / [уклад. Ю. Шайгородський]. – К.: Укр. центр політ. менеджменту, 2003. – 296 с.

5. Соціально-психологічний вимір демократичних перетворень в Україні / [за ред. С. Д. Максименка, В. Т. Циби, Ю. Ж. Шайгородського та ін.]. – К.: Укр. центр політ. менеджменту, 2003. – 512 с.

6. Політичні партії України: в 3 т. [Уклад. Ю. Шайгородський]. – К.: Укр. центр політ. менеджменту, 2005. – Т. 1. – 876 с.; Т. 2. – 900 с.; Т. 3. – 872 с.

7. Правові засади захисту особистісних цінностей та суспільної моралі: збірник нормативних актів України / [уклад.: Ю. Ж. Шайгородський, К. П. Меркотан]. – К.: Укр. центр політ. менеджменту, 2007. – 440 с.

АНОТАЦІЯ

Шайгородський Ю. Ж. Політика: взаємодія реальності і міфу. – Монографія.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора політичних наук за спеціальністю 23.00.01 – теорія та історія політичної науки. – Інститут політичних і етнонаціональних досліджень імені І. Ф. Кураса НАН України, Київ, 2009.

У дисертації комплексно досліджується політика як процес взаємодії реальності і міфу; виявляються особливості формування політичного буття і політичної свідомості в сучасній Україні.

Виявлено, що політична міфологія, як складова сучасної політики, збагачує теоретичну царину політичного світу, а також трансформує теоретичні конструкти (наприклад, політичні ідеали) в світогляд суб'єктів політики і в такий спосіб вмонтовується в її інституційну парадигму (через політичну соціалізацію, політичну комунікацію та легітимацію політики). Запропоновано шляхи вдосконалення ефективної національної політики через формування української моделі цивілізаційного розвитку, а саме необхідність урахування світових трансформаційних процесів і вітчизняного досвіду державотворення, специфіки функціонування і розвитку українського суспільства.

Ключові слова: політика, політичний міф, політичні технології пострадянська політика, українська політика.

АННОТАЦИЯ

Шайгородский Ю. Ж. Политика: взаимодействие реальности и мифа. – Монография.

Диссертация на соискание ученой степени доктора политических наук по специальности 23.00.01 – теория и история политической науки. – Институт политических и этнонациональных исследований имени И. Ф. Кураса НАН Украины, Киев, 2009.

Диссертация представляет собой комплексное исследование политики как процесса взаимодействия реальности и мифа, особенностей формирования политического бытия и политического сознания в современной Украине. Политика впервые определена как: 1) теоретическая парадигма (система синкретических представлений - политических, мифологических, правовых, теологических, экономических, этических психологических - о взаимодействии государства и общества, о целях и механизмах управления общественными процессами, технологических и коммуникационных средствах регулирования политических явлений); 2) институциональная парадигма (система отношений государственных и негосударственных институтов - государства, партий, классов, общественных организаций, профсоюзов, их взаимодействий).

В исследовании представлено авторское видение генезиса мифа. Выявлена сущность понятия „политический миф” и его понимания как мировоззренческой системы. Политический миф определен как: целостное, упрощенное, преимущественно иррациональное отображение в индивидуальном и массовом сознании политической реальности и основных общественных ценностей; своеобразное символическое

средство их интерпретации, моделирования мира и социальной жизни; инструмент реализации конкретных политических задач: борьбы за власть, ее легитимации, утверждения новой политической идеологии.

Выделены основные признаки современного политического мифа: целостность, универсальность, всеобщность, консервативность, синкретичность, бинарность, архетипичность, символичность и т. д. К структурным элементам политического мифа отнесены: архетип определенной ситуации; содержание конкретного опыта, полученного в ситуациях, объединенных этим архетипом; совокупность аллегорических образов-мифологем и механизм мифотворчества, который состоит из совокупности несознательных логических операций и инструментов для решения мировоззренческих разногласий. Субъектами политического мифотворчества могут выступать политические группы, их лидеры, этнические сообщества, органы государственной власти и др.

Обосновано распространение мифологических конструктов (десталинизация, деленинизация, демарксизация, деутопизация), обусловленных формированием политики переходного периода в постсоциалистических странах. Вследствие этого происходит разрушение устоявшихся материальных и духовных основ общественного развития, теряется мировоззренческая основа для объяснения целесообразности демократических трансформаций, формирования новых образцов политического мышления, важное место среди которых отводилось мифологическому сознанию. На основании этого возникают утопические проекты, призваны восполнить мировоззренческие пробелы, прежде всего в системе политических ценностей. Этому в определенной степени способствуют и новые политические мифы, в частности, фольклорный миф о „плохой власти”, нелиберальный мессианский миф о рыночной экономике, транзитологический миф.

Предложены пути совершенствования национальной политики, то есть формирования украинской модели цивилизационного развития: необходимость учета мировых трансформационных процессов (глобалистический подход) и отечественного (как положительного, так и отрицательного) опыта создания государства, обращение не только к известным и апробированным в западной политологии теориям транзитологии (использование индикаторов демократической консолидации), модернизации (формирование новой идентичности), глобализации (выяснение существенных изменений в мировой экономике, политике, в информационной сфере), но и учет специфики функционирования и развития украинского общества с целью дальнейшей разработки основ сохранения украинского социума, национальных культур, языков, достижения качественно нового уровня общественного развития.

Ключевые слова: политика, политический миф, политические технологии, постсоветская политика, украинская политика.

ANNOTATION

Shaigorodskiy Y. Zh. Politics: interaction of reality and myth. – Monograph.

The thesis for obtaining a scientific degree of the Doctor of Political Sciences on the speciality 23.00.01 – theory and history of political science. – I. F. Kuras Institute of Political and Ethno-National Studies of the National Academy of Science of Ukraine. – Kyiv, 2009.

In the thesis politics as process of interaction of reality and myth is completely researched, peculiarities of modern Ukrainian political being and political consciousness are revealed. Political theory is enriched political mythology. Last one transforms political ideals in political outlook by means of political socialization, political communication and political legitimating. Improvement ways of national politics are proposed. Among them: formation of Ukrainian model of civilization development, taking into account foreign and national experience of democratic changes.

Key words: politics, political myth, political technologies, Postsoviet politics, Ukrainian politics.

Підписано до друку 17.10.2009 р. Зам. № 01/71-ц
Обсяг 1,9 друк. арк. Формат 60 x 84/16. Тир. – 100.

Український центр політичного менеджменту
м. Київ, вул. Ярослава Галана, 2.
тел. (044) 457-92-15

Свідоцтво про внесення до державного реєстру видавців,
виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
Серія ДК № 170 від 08.09.2000 р.